

Тюрін Г. Є.,

*здобувач кафедри організації судових та правоохоронних органів
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ПРИНЦИПИ УЧАСТІ ПРОКУРОРА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ НА ПІДСТАВІ УГОД

Анотація. Стаття присвячена проблемам визначення принципів, яким підпорядковується діяльність прокурора у кримінальному провадженні на підставі угод. Характеризується відповідність існуючої моделі участі прокурора у кримінальному провадженні на підставі угод засадам кримінального провадження, а також міжнародним стандартам.

Ключові слова: кримінальне провадження на підставі угод, прокурор, принципи, визнання винуватості, примирення.

Постановка проблеми. Однією із найбільш значущих новацій КПК України є інститут кримінального провадження на підставі угод, регламентований главою 35 КПК України в якості особливого порядку кримінального провадження. Ключовим учасником останнього є прокурор, правова природа діяльності якого є предметом наукових дискусій і потребує самостійного дослідження. В свою чергу, застосування інституту угод в цілому і роль у ньому прокурора зокрема підпорядковується певним принципам, які визначають його зміст і призначення. Зазначене обумовлює вибір теми дослідження і обумовлює її актуальність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проблеми застосування договірних та альтернативних процедур у кримінальному судочинстві опинилися у полі уваги таких українських та зарубіжних вчених, як: Ю.В. Баулін, Л.В. Головка, О.Є. Соловійова, А.Р. Туманянц, В.В. Землянська, О.Б. Комарницька, О.А. Губська, А.В. Лапкін та ін. Поряд з цим, у їхніх роботах питання участі прокурора у договірних процедурах розглядалися лише побічно. Проблематика принципів діяльності прокурора у кримінальному провадженні на підставі угод взагалі у вітчизняній науковій юридичній літературі не досліджувалася.

Метою дослідження є проведення теоретичного та практичного аналізу принципів, яким підпорядковується діяльність прокурора у кримінальному провадженні на підставі угод, виявлення проблем, які виникають у цій сфері, а також надання пропозицій щодо їх розв'язання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Характеризуючи принципи участі прокурора у кримінальному провадженні на підставі угод, можна виділити дві основні їх групи: це засади кримінального провадження як основоположні вихідні засади, що в поєднанні визначають сутність, зміст і направленість діяльності суб'єктів процесу, спосіб і процесуальну форму їх діяльності, створюють систему гарантій у встановленні істини, захисту прав і свобод людини та забезпечення справедливості правосуддя [1, с. 10], а також специфічні принципи, властиві суто кримінальному провадженню на підставі угод. При цьому другі підпорядковуються першим, які по відношенню до них є базовими і визначальними, оскільки лежать в основі всієї системи норм кримінально-процесуального права і регульованого ним порядку слідчої, судової і прокурорської діяльності, відо-

бражуючи у стислому вигляді найсуттєвіші риси кримінального судочинства [2, с. 24].

Проаналізуємо відповідність застосування інституту угод деяким визначеним законом засадам кримінального провадження, які справляють на реалізацію останнього найбільший вплив або щодо яких у теоретичній площині та практичній діяльності виникають певні проблеми.

Насамперед, кримінальне провадження на підставі угод повинне відповідати засадам верховенства права та законності (ст. 8, 9 КПК України). Законність у науковій юридичній літературі обґрунтовано визначається як принцип принципів кримінального процесу, оскільки всі інші процесуальні (спеціалізовані) принципи – це реалізація законності у кримінальному процесі [3, с. 34]. Дана засада не лише встановлює відповідний імператив відносно діяльності прокурора у кримінальному провадженні на підставі угод, а й визначає її предмет, про що йшлося вище. Останнє обумовлюється тим, що зміст принципу законності визначає обов'язок прокурора «...всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень» (ч. 2 ст. 9 КПК України), в т. ч. у сфері застосування інституту угод.

Важливе значення у кримінальному провадженні на підставі угод має забезпечення засади презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини (ст. 17 КПК України). Вона передбачає, що особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому КПК України, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили. Зазначені положення, які також закріплені на конституційному рівні (ст. 62 Конституції України) визначають виключну роль суду у реалізації інституту угод, а саме затвердження останніх обвинувальним вироком суду, і унеможливають прийняття відповідного рішення іншими суб'єктами, наприклад прокурором.

У випадку укладення угоди підозрюваний, обвинувачений самостійно визнає свою вину і погоджується на застосування до себе кримінальної відповідальності в узгодженому з прокурором або потерпілим обсязі. Таким чином, укладення угоди певною мірою знімає із сторони обвинувачення обов'язок доводити винуватість особи поза розумним сумнівом, полегшуючи таким чином свою діяльність, але і не допускаючи при цьому притягнення до кримінальної відповідальності невинуватої особи. У цьому відношенні визначальними для сторони обвинувачення мають бути положення ч. 3–5 ст. 17 КПК України, згідно з якими підозра, обвинувачення не можуть ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом, усі сумніви щодо доведеності вини особи мають тлумачитись на користь такої особи тощо. В силу даних положень, приміром, прокурор не може примушувати у будь-який спосіб особу до

укладення угоди, вважаючи її невинуватою в вчиненні кримінального правопорушення; з іншого боку, у разі, коли особа бажає укласти угоду, але у прокурора є обґрунтовані сумніви у доведеності її вини, він має відмовитися від такого рішення з метою виправдання даної особи.

Важливе значення при застосуванні інституту угод має засада кримінального провадження, яка полягає у забороні двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення (ст. 19 КПК України). У міжнародних стандартах застосування угод особливо наголошується на тому, що закриття кримінальної справи за наявності досягнутої в результаті медіації угоди повинно мати юридичну силу судового акта, виключаючи таким чином відновлення кримінального переслідування на підставі тих же фактів (п. 17 Рекомендації № R (99) 19 Комітету міністрів Ради Європи від 15.09.99 р. щодо медіації у кримінальних справах (далі – Рекомендація R (99) 19) [4]. Відповідно, необхідністю забезпечення дії даної засади обумовлюється та обставина, що рішення про затвердження угоди і застосування її передбачених законом наслідків оформлюється обвинувальним вирокком суду, а не іншим процесуальним актом.

Можна стверджувати, що найбільше специфіка кримінального провадження на підставі угод обумовлюється дією засади змагальності, яка, відповідно до ч. 1 ст. 22 КПК України, передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими КПК України. Найважливішими умовами її реалізації є те, що під час кримінального провадження функції державного обвинувачення, захисту та судового розгляду не можуть покладатися на один і той самий орган чи службову особу, а суд при цьому, зберігаючи об'єктивність та неупередженість, створює необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків (ч. 3, 6 ст. 22 КПК України). За такої моделі суд виступає не як «дослідник», а як «арбітр» у спорі між сторонами обвинувачення та захисту. Як справедливо підкреслює Л.В. Головка, функція суду обмежується оцінкою (але не збиранням) доказів і винесенням справедливого рішення при тому, що процесуальне доказування повинні здійснювати сторони. Відмова якої-небудь зі сторін від «змагання» зі своїми процесуальними опонентами зв'язує суд при прийнятті ним рішення по суті справи [5, с. 179–180]. Таким чином, сутність інституту угод зумовлена змагальністю процесу, що має приватно-позовні риси. Враховуючи, що провадження не може вийти за межі заявленого обвинувачем кримінального позову, створюється теоретичне обґрунтування і реальна можливість для застосування угод [6, с. 36–37].

Разом з тим, з цього приводу у науковій юридичній літературі висловлюються і протилежні судження, які акцентують на загрозі підміни інститутом угод досягненню істини у кримінальному провадженні. Приміром, на думку Л.Д. Удалової та І.В. Паризького, угода замінює вердикт про винність і усуває принцип змагальності сторін та пов'язаного з цим ризику непередбачуваності процесу, тож угода про визнання вини і встановлення об'єктивної істини – це поняття і явища, що виключають один одного [7, с. 38]. На думку В.М. Тертишника, істина не може бути досягнута ніякими контрактами, що свідчить про неприпустимість застосування угоди про визнання вини у кримінальному судочинстві України [8, с. 110]. Вважаємо, що подібні міркування зумовлені різними поглядами правників на сутність і межі засади змагальності у кримінальному провадженні. Можна сформулювати таку залежність: чим ширшою є дія даної засади, тим більші можливості от-

римують сторони кримінального провадження для впливу на його кінцевий результат, і навпаки. Крім того, варто звернути увагу на те, що вітчизняний законодавець відмовився від принципу «об'єктивної істини» і необхідності його встановлення у кожній справі. З огляду на це, появу у вітчизняному кримінальному провадженні інституту угод можна вважати логічним розвитком ідей змагальності.

Під час кримінального провадження на підставі угод в дещо видозміненому вигляді реалізується також засада публічності кримінального провадження. На теоретичному рівні цей принцип розуміється як основне начало у кримінальному процесі, відповідно до якого представники державної влади повинні діяти активно, незалежно від волі інших осіб [9, с. 169]. Він зумовлює необхідність для прокурора та інших органів здійснювати визначену законом процесуальну діяльність незалежно від розсуду інших учасників процесу чи сторонніх осіб [10, с. 27]. Разом з тим, в умовах застосування інституту угод приватне начало фактично переважає над публічним (офіційним), а воля і розсуд учасників процесу, виражена у відповідній угоді, має безпосередній вплив на процесуальну позицію і діяльність прокурора. Зазначені міркування можуть зумовлювати певні сумніви у відповідності даного інституту засаді публічності кримінального провадження.

Важливе значення у застосуванні інституту угод має засада диспозитивності, яка передбачає, що сторони кримінального провадження є вільними у використанні своїх прав у межах та у спосіб, передбачених КПК України (ст. 26 КПК України). Оскільки диспозитивність передбачає можливість розпорядження предметом кримінального процесу (обвинуваченням) та спірним матеріальним правом, то реалізація даної засади в сукупності з принципом змагальності створює безпосередні передумови для застосування інституту угод, а також визначає зміст та правові наслідки його реалізації. Наприклад, прокурор як носій функції обвинувачення, що спрямована на викриття перед судом обвинуваченого у скоєнні злочинного діяння і на визначення підстав та меж кримінальної відповідальності винуватого [11, с. 10] і впливає із засади змагальності, має право на свій розсуд, хоча і в межах закону, розпорядитися долею обвинувачення у кримінальному провадженні, в т. ч. укласти угоду про визнання винуватості. Підозрюваний, обвинувачений має право визнати себе винним у вчиненні кримінального правопорушення, і зафіксувати таке визнання в угоді, отримавши натомість певні гарантії щодо виду і міри покарання. Таким чином, доля кримінального провадження певною мірою залежить від волевиявлення обвинуваченого як самого зацікавленого у ній учасника процесу [12, с. 187]. Відповідні права у дещо видозміненому вигляді мають і сторони угоди про примирення.

Поряд із основними засадами кримінального провадження, які мають загальний характер, кримінальне провадження на підставі угод характеризується наявністю специфічних принципів, властивих саме даному особливому порядку кримінального процесу. Національне законодавство їх не виокремлює, проте перелік і зміст даних принципів є достатньо розробленими на міжнародному рівні. Так, європейська спільнота сформулювала певні принципи примірювальних процедур, які отримали втілення у пп. 1–5 Рекомендації R (99) 19, а саме:

1) медіація в кримінальних справах повинна проводитися тільки за добровільною згодою сторін, які мають право відкликати цю свою згоду на будь-якому етапі медіації;

2) переговори під час проведення медіації конфіденційні і висловлювання сторін не можуть бути без їхньої згоди використані у подальшому;

3) посередницькі послуги у кримінальних справах повинні бути загальнодоступними;

4) медіація у кримінальних справах повинна бути можлива на будь-якій стадії кримінального судочинства;

5) служби медіації повинні володіти достатньою самостійністю в межах системи кримінальної юстиції.

Попри те, що вказані принципи сформульовані відносно примирення, вважаємо, що більшість з них мають універсальний характер, тому з певними застереженнями вони можуть бути застосовані і щодо угод про визнання винуватості.

Кожний із цих принципів має практичне значення, сприяючи ефективності кримінального провадження на підставі угод. Так, основоположним принципом інституту угод в цілому можна вважати добровільність. Добровільність означає надання сторонам повноважень самим приймати рішення щодо можливих шляхів розв'язання їх конфлікту. З іншого боку, добровільність участі в процедурі також означає наділення сторін відповідальністю за результат, що в подальшому, якщо рішення щодо розв'язання конфлікту було добровільно прийняте сторонами, сприяє його виконанню. Таким чином, процес упровадження медіації в кримінальних справах повинен гарантувати сторонам можливість добровільно брати участь у процедурі та приймати рішення щодо припинення медіації на будь-якому її етапі [13, с. 23]. Даний принцип реалізується у багатьох аспектах. Так, він передбачає добровільність процедури медіації, оскільки ніхто не може змусити сторін взяти участь у медіації; з іншого боку, учасник даного процесу може вийти з нього на будь-якому етапі. Добровільними є вибір медіатора, визначення умов угоди про примирення, а також згода з результатами процесу примирення тощо. Виконання досягнутої угоди також здійснюється на основі добровільності і добросовісності сторін [14].

Важливим принципом проведення медіації є конфіденційність, яка, відповідно до п. 14 Основних принципів ООН щодо впровадження програм відновного правосуддя у кримінальних справах [15], передбачає, що «обговорення у відновних процесах, що відбуваються не публічно, мають бути конфіденційними та не можуть розголошуватися у подальшому, за винятком тих випадків, коли сторони на це погодились, або ж коли цього вимагає національне законодавство». Додержання даного принципу дає сторонам змогу більш відверто обговорювати проблеми, у розв'язанні яких вони зацікавлені, а також бути впевненими, що процес цих результатів їх переговорів не будуть використані проти них, наприклад, на якості доказової бази. Конфіденційність має важливе значення не лише для угоди про примирення, а й про визнання винуватості, оскільки підозрюваний, обвинувачений, який бере участь у відповідних переговорах з прокурором, має бути впевнений, що про їх результати не буде відомо стороннім особам.

Загальнодоступність посередницьких послуг у кримінальному провадженні як принцип медіації передбачає створення рівних можливостей для сторін, незалежно від їх соціальних, матеріальних та інших ознак скористатися можливостями врегулювання конфлікту засобами медіації. Разом з тим, на сьогодні в Україні реалізація даного принципу забезпечена не повною мірою. Так, для широкого впровадження його у життя, як справедливо зазначає А. Р. Туманянц, необхідно подолати низку труднощів організаційного плану, зокрема, щодо розробки необхідних програм, центрів медіації, поширення знань про примирення серед пересічних громадян, відповідного фінансування [16, с. 145]. За даними дослідників, на території України діють всього вісім регіональних груп медіації: Київська, Донецька, Луганська, Одеська, Харківська, Кримська, Таврійська і

Закарпатська [17, с. 29]. Ці ж самі обставини перешкоджають реалізації у національному кримінальному провадженні принципу самостійності служб медіації в межах системи кримінальної юстиції. В підсумку, це ускладнює порядок реалізації угод, і зумовлює необхідність більш широкого залучення прокурорів до кримінального провадження на їх підставі.

Принцип, згідно з яким медіація у кримінальному провадженні повинна бути можлива на будь-якій його стадії, покликаний забезпечити максимально більш повне охоплення даною процедурою всіх етапів кримінального процесу і забезпечити максимально гнучке її застосування. Можна зробити висновок, що реалізація даного принципу достатньо мірою забезпечується положеннями КПК України, які обмежують можливість застосування інституту угод межами від повідомлення особі про підозру (граничний початковий момент) до видалення суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку (граничний кінцевий момент).

Висновки. На підставі викладеного можна дійти висновку, що участь прокурора у кримінальному провадженні на підставі угод насамперед підпорядковується засадам кримінального провадження, сформульованим у Главі 2 КПК України. Разом з тим, їй властиві специфічні принципи, характерні саме для кримінального провадження на підставі угод, які прямо не закріплені законодавчо, але випливають із міжнародних актів з питань відповідного правосуддя. З огляду на комплексний і багатоаспектний характер даної проблеми, вважаємо, що вона потребує подальшого наукового дослідження.

Література:

1. Тертишник В.М. Концептуальна модель системи принципів кримінального процесу / В.М. Тертишник // Юридичний вісник України. – 2001. – № 5 (1–7 лютого 2001 р.) – С. 10.
2. Якуб М.Л. Демократические основы советского уголовного-процессуального права / М.Л. Якуб. – М., 1960. – 171 с.
3. Громов Н.А. Принципы уголовного процесса, их понятие и система / Н.А. Громов, В.В. Николайченко // Государство и право. – 1997. – № 7. – С. 33–40.
4. Рекомендация № R (99) 19 Комитета министров Совета Европы от 15.09.1999 р. по медиации в уголовных делах [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://intermediation.narod.ru/index/0-34>
5. Головки Л.В. Альтернативы уголовному преследованию в современном праве / Л.В. Головки. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. – 544 с.
6. Калиновский К.Б. Уголовный процесс современных зарубежных государств : Учебное пособие / К.Б. Калиновский. – Петрозаводск : ПетрГУ, 2000. – 48 с.
7. Удалова Л.Д. Застосування компромісів при вирішенні конфліктів під час досудового розслідування : навч. посіб. / Л. Д. Удалова, І.В. Паризький. – К. : Скіф, 2012. – 184 с.
8. Тертишник В.М. Компроміс у кримінальному процесі / В.М. Тертишник // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 11. – С. 107–112.
9. Ноздріна М.О. Сутність принципу публічності за новим кримінально-процесуальним законодавством / М.О. Ноздріна // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2002. – № 18. – С. 166–171.
10. Марчук Н.В. Організаційно-правові основи діяльності прокурора у досудовому кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Н.В. Марчук. – Х., 2012. – 244 с.
11. Рогатюк І.В. Обвинувачення у кримінальному процесі України. Монографія / І.В. Рогатюк. – К. : Атіка, 2007. – 160 с.
12. Громов Н.А. О действии принципов публичности и диспозитивности при возобновлении уголовных и гражданских дел по вновь открывшимся обстоятельствам / Н.А. Громов, В.В. Николайченко, Ю.В. Францифоров // Правоведение. – 1999. – № 1. – С. 186–198.
13. Боброва О.М. Відновне правосуддя. Особливості впровадження процедури медіації : європейський досвід / О.М. Боброва, А.О. Горова, В.В. Землянська, Н.М. Прокопенко. – К. : Наш час, 2006. – 164 с.
14. Основополагающие принципы медиации [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://intermediation.narod.ru/index/0-6>.

15. Основні принципи ООН щодо впровадження програм відновного правосуддя у кримінальних справах // Посібник з програм відновного правосуддя / Організація Об'єднаних Націй : Управління ООН з наркотиків та злочинності / Пер. С. Філь. – К., 2009. – С. 89–92.
16. Туманяц А.Р. Запровадження інституту медіації в кримінальне судочинство України / А.Р. Туманяц // Проблеми законності. – 2009. – Вип. 101. – С. 139–146.
17. Маляренко В.Т. Відновлювальне правосуддя : можливості запровадження в Україні / В.Т. Маляренко, І.А. Войтюк // Відновне правосуддя в Україні. – 2005. – № 1–2. – С. 17–34.

Тюрин Г. Е. Принципы участия прокурора в уголовном производстве на основании соглашений

Аннотация. Статья посвящена проблемам определения принципов, которым подчиняется деятельность прокурора в уголовном производстве на основании соглашений. Характеризуется соответствие существующей модели участия прокурора в уголовном производстве на

основании соглашений началам уголовного производства, а также международным стандартам.

Ключевые слова: уголовное производство на основании соглашений, прокурор, принципы, признание виновности, примирение.

Tyurin G. Principles of participation of the prosecutor in criminal proceedings on the basis of agreements

Summary. Article is devoted to problems of definition of principles to which activity of the prosecutor in criminal proceedings on the basis of agreements submits. Compliance of existing model of participation of the prosecutor in criminal proceedings on the basis of agreements to the beginnings of criminal proceedings, and also the international standards is characterized.

Key words: criminal proceedings on the basis of agreements, prosecutor, principles, guilt recognition, reconciliation.